

Petr Karlík

Slovanská posesiva derivovaná segmenty *-ov/-ow-* nebo *-in/-yn-*

Slovanská posesiva jsou komplexní výrazy, jejichž viditelnou vnitřní strukturu lze na základě dat z češtiny

(a) [[[STRÝC]-ův/-ov]-Ø/-a/-o]

(b) [[[TET]-in]-Ø/-a/-o]

provizorně reprezentovat schématem (S):

(S) [LEXIKÁLNÍ KATEGORIE BÁZE [morfém 1 -ův/-ov // -in [morfém 2 -Ø/-a/-o ...]]]

Tato posesiva dále budu označovat jako nominální posesiva (Nposs) a odlišovat je od pronominálních posesiv (PPoss) *můj, náš* ... Jsou, jak známo, ve všech slovanských jazycích, ale jednotlivé jazyky se liší, pokud jde o jejich produktivitu, a taky některými specifickými vlastnostmi morfosyntaktickými; srov. např. G. G. Corbett (1987), L. Uhlířová (1988). Ví se samozřejmě také, že NPoss mají řadu unikátních strukturních vlastností, které představují značný problém asi pro všechny teoretické modely gramatiky, počínaje strukturalismem. (Z okruhu Pražské školy se o ně zajímal N. S. Trubetzkoy (1937), který je pokládal za součást paradigmatu substantiv, funkčně synonymní s Gen., a pro češtinu opakovaně J. Vachek (1954, 1972). Pro první přiblížení můžeme říct, že onen problém vyplývá pro lexikalisticky orientované gramatiky, rozlišující kategoriálně specifikované lexikální jednotky, které se navzájem liší ryze sémantickými rysy [N], [V], [A], [P], z toho, že NPoss ukazují některé vlastnosti typické pro výrazy s rysem [N], tj. pro jména (viz (1)), a některé vlastnosti typické pro výrazy s rysem [A], tj. pro adjektiva (viz (2)).

(1)(a) NPoss mohou být podobně jako jména, tj. NP, antecedentem pro reflexiva (i) a pro zájmena (ii), adjektiva, tj. AP, nikoli. NPoss jsou tedy podobně jako PPoss a holé NP struktury s referenčním potenciálem, adjektiva nikoli:

- (i) věčné mluvení [učitele_i] o sobě_{i/*j}
[učitelovo_i] věčné mluvení o sobě_{i/*j}
[učitelské_i] věčné mluvení o sobě_{*i/*j}
- (ii) Před hotelem stála limuzína [prezidenta_i], ale on_{i/j} v hotelu nebyl
Před hotelem stála [prezidentova_i] limuzína, ale on_{i/j} v hotelu nebyl
Před hotelem stála [prezidentská_i] limuzína, ale on_{*i/*j} v hotelu nebyl

Jak ukazují následující data, antecedentem poskytujícím referenci není ovšem NPoss, nýbrž jen segment [LEXIKÁLNÍ KATEGORIE BÁZE] jeho vnitřní struktury (S); dobře je to vidět na rodových zájmenech koreferentních s NPoss:

Před hotelem stála [_√prezident_{[mask-Ø_i[-ov_[fem-a]]]]]_j [_{fem}limuzína]]_j, ale [on_{[mask-Ø]]_i v hotelu nebyl}}

Před hotelem stál [_√prezident_{[fem-č_i[-in_[mask-Ø]]]]]_j [_{mask}mercedes]]_j, ale [on_{[fem-a]]_i v hotelu nebyla}}

Nechám stranou problém teoretický, vyplývající z toho, že v daném případě se syntaktické chování NPoss dostává do rozporu s Lexical Integrity Principle (S. R. Anderson 1992), podle něhož by syntaktické procesy (v našem případě ty, které postihuje klasická teorie vázání) neměly mít přístup k vnitřní formě slov.

(1)(b) Protože NPoss sdílí s NP referenční potenciál, může jim být stejně jako NP přidělena Θ-role. AP – podle standardní pozice – Θ-role být přidělena nemůže (viz dále):

učitelovo_{Agens} kritizování studenta_{Patiens}
studentovo_{Patiens} kritizování učitelem_{Agens}

(2)(a) Jedním z nápadných rysů viditelných na vnitřní struktuře NPoss, které NPoss sdílí s AP, je to, že hodnoty rysů [rod], [číslo] a [pád], vyjadřované morfémem 2, jsou podobně jako hodnoty rysů vyjadřovaných koncovým morfémem adjektiv závislé na hodnotách týchž rysů, které nese nominální hlava, která je s NPoss v určité syntaktické konfiguraci, viz (a) – (b), a nezávislé na rysu báze vnitřní struktury NPoss, viz (a') – (b'):

- (a) Gen.Sg. [_{Mask}BRATR [-ov/*-in [-a/*-y [_{NP:Mask}klobouku]]]]
 (b) [_{Mask}BRATR [-ov/*-in [*-a/-y [_{NP:Fem}čepice]]]]
 (a') Gen.Sg [_{Mask}BRATR [-ov/*-in [-a/*-y [_{NP:Mask}klobouku]]]]
 (b') [_{Fem}SESTRĚ [*-ov/-in [-a/*-y [_{NP}klobouku]]]]

Zatím nechám stranou, že v češtině jsou tyto koncové morfémy navzdory své adjektivní povaze v Sg. realizovány stejnými morfy jako odpovídající morfémy substantiv (kromě Vok. a Instr.Mask./Neut.) a že realizace těchto morfémů morfy identickými s adjektivy je, kromě Instr.Mask./Neut., příznaková (substandardní). V pl. jsou už morfy identické s adjektivy všude kromě Nom., Acc. a Vok. Srov. část paradigmatu:

Nom.Sg.Mask	bratrův-Ø	syn-Ø		
Vok.Sg.Mask.	bratrův-Ø	syn-u		
Gen.Sg.Mask	bratrov-a	syn-a	bratrov-é/-ýho	mlad-ého
Dat.Sg.Mask	bratrov-u	syn-u	bratrov-ý/-ému	mlad-ému
Instr.Sg.Mask.	bratrov-ým	syn-em		mlad-ým

Stranou zatím nechám i to, že v některých českých dialektech má NPoss ve všech tvarech jeden morf, identický s morfem nesoucím rysy maximálně bezpříznakové, tj. Nom.Sg.Neut., a to s morfem substantivním (*měst-o*), nikoli adjektivním (*velk-é*):

Nom.Sg.	bratrov-o	syn	bratrov-o	dcera	bratrov-o	dítě
Nom.Pl.	bratrov-o	synové	bratrov-o	dcery	bratrov-o	děti
Gen.Sg	bratrov-o	syna	bratrov-o	dcery	bratrov-o	dítě

(2)(b) Jedním z nápadných rysů NPoss viditelných tentokrát ve vnitřní struktuře NP, který NPoss sdílejí s AP, a nikoli s NP, je distribuce: NPoss jsou podobně jako AP v povrchové struktuře komplexní NP v pozici prenominálního modifikátoru, kdežto NP jsou prototypicky postnominální komplementy.

[nemocný] pes × pes [bratra]
[bratrův] pes

Odlíšná distribuce je ovšem vidět v jiných syntaktických konfiguracích. V syntaktické pozici kopredikátu mají NPoss distribuci shodnou s NP, nikoli s AP (i). Tutéž distribuci zjišťujeme uvnitř koordinovaných frází (ii):

(i)	Pes se vrátil [nemocný]	(ii)	černý a [chundelatý] pes
	Pes se vrátil *[bratrův]		černý a *[Petrův] pes
	Pes se vrátil *[bratra]		černý a *[Petra] pes

V syntaktické pozici po sponě *být* mají naproti tomu NPoss, AP i NP distribuci stejnou:

- (iii) Ten pes je [nemocný]
Ten pes je [Petrův]
Ten pes je [Petra]

Různou distribuci, kterou mají NPoss a NP v prototypických syntaktických konfiguracích uvnitř NP (viz výše), dotvrzují i příklady ukazující, že NPoss nemůže být subjektem (ani objektem věty) (i) a že NPoss nemůže následovat po předložce (ii):

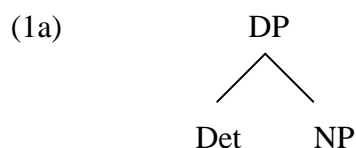
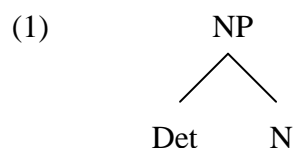
- (i) Učitel rád kritizuje × *Učitel-ův/-ova/-ovo rád kritizuje
(ii) myslel na učitele × * myslel na učitel-ův/-ova/-ovo

Už tato vstupní data ukazují, že gramatiky rozlišující flexivní a derivační morfologii jako dva autonomní moduly stojí před úkolem řešit hybridní povahu NPoss: Co do syntaktických vlastností se NPoss chovají jednak jako flexivní procesy, tj. vychází-li se z toho, že jsou derivována z kategoriálně specifikovaného kořenu s rysem [N], pak si při procesu slučování s dalšími segmenty jejich vnitřní struktury zachovávají vlastnosti struktur s rysem [N]). Jednak se ovšem chovají jako procesy derivační, tj. vychází-li se z toho, že jsou derivována z kategoriálně specifikovaného kořenu s rysem [N], při slučování s dalšími segmenty jejich vnitřní struktury dochází k tomu, že v určité fázi derivace získávají taky rys [A], a tak podle některých pojetí při derivaci NPoss nastává změna slovního druhu: řečeno v klasické slovnědruhové terminologii, substantivum se mění na adjektivum. V koncepcích dovolujících tzv. *mixed categories* jsou NPoss tradičně prezentována jako jedna z jejich instancí, srov. A. Spencer (2001).

Hybridní povaha NPoss se promítá také do jejich nejednotné analýzy co do příslušnosti k té které kategorii a do odpovídající terminologie. Často jsou NPoss analyzována a etiketována jako posesivní adjektiva, tak např. celá česká tradice, vlivný G. G. Corbett (1987)

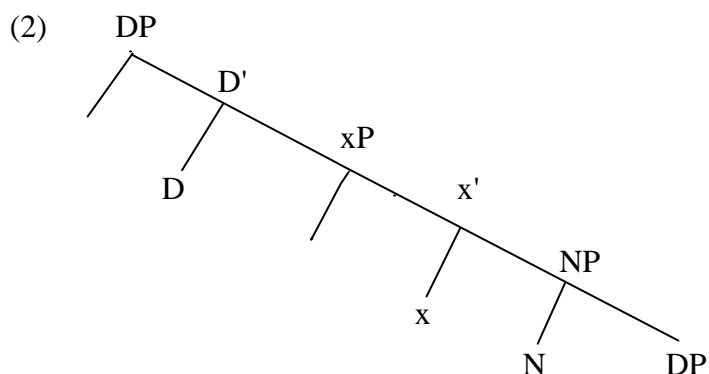
aj.; L. Zlatić (2002) raději používá obecné označení *prenominal possessive*, ale argumentuje pro to, že jakožto výsledek regulárního derivačního procesu jsou to posesivní adjektiva. Naproti tomu např. G. C. Rappaport (2000) mluví o posesivních adjektivech, rozlišuje posesivní zájmena (*můj, tvůj ...*) a posesivní jména (*strycův, tetin*); za jména pokládá NPoss např. i M. Babyonyshev (1997). Mezi zastánci toho, že NPoss jsou jména, existují přitom dvě diametrálně odlišné pozice: jedni tvrdí, že NPoss jsou DP (Rappaport 2000), jiní je pokládají za NP (Veselovská 1998); mechanismy, jimiž vynucují unikátní syntaktické chování NPoss, jsou pak taky zcela různé.

Za této situace svůj příspěvek pokládám jen za pokus shromáždit známé a neznámé příklady ukazující český „nominální komplex“ a naznačit, co z nich lze pro analýzu NPoss vyčíst. Jak známo, v syntaxi se nejpozději od S. P. Abney (1987) při analýze nominálního komplexu vychází z DP-hypotézy, tj. nikoli už ze struktury (1), kterou známe z počátků transformační generativní gramatiky, nýbrž ze struktury reprezentované v (1a):

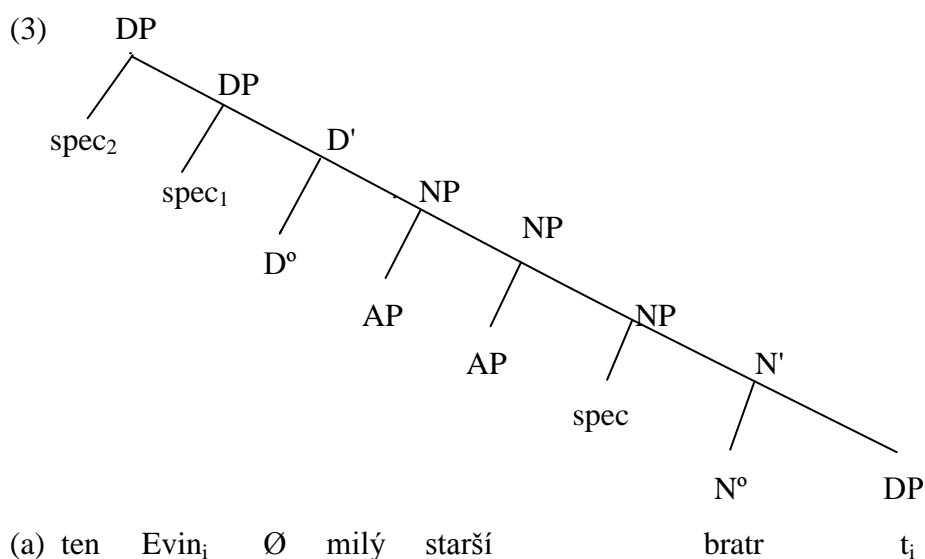

Analýza (1a) vznikla v období X-bar syntaxe a byla přitažlivá i proto, že byla v souladu s unifikačními požadavky této teorie: (zjednodušeně řečeno) byla-li přijata Chomského (1981) analýza VP jako komplementu funkční hlavy I(nfl), byla žádoucí analýza předpokládající, že hlavou jakékoli XP (kde X reprezentuje kategorii stejného řádu jako V, tj. lexikální kategorii, standardně = V, N, A, možná P) je funkční kategorie: I pak je hlavou I – VP konstituentu, D(et) je hlavou D – NP konstituentu a Deg(ree) je hlavou Deg – AP konstituentu. Od Chomského (1986) analýzy domény nad VP jako hierarchie dvou funkčních projekcí, hlavy C(omplementizer) a hlavy I (= T(ense)), tj. hypotézy C – I/T – V, pak byl unifikační postulát současně silnou interně teoretickou podporou pro paralelní strukturu domény nad NP: Abney (1987) viděl D jako paralelu k T, zatímco např. A. Szabolcsi (1994) chtěla mít paralelu D s C. Od přijetí Pollockovy teorie splitování funkčních kategorií nad V se otevřela cesta taky pro ještě jemnější strukturaci domény nad N a různí autoři navrhují různé další projekce (např. se uvažuje o hlavách Quant(ifier), Poss(essor), malé n aj. Kdybychom měli co možná nejmíň kontroverzně reprezentovat vnitřní strukturu DP, jak je při prvním přiblížení analyzována v klasické minimalistické syntaxi, dal by se nabídnout strom (2); xP v něm reprezentuje

funkční projekci hlavy x, která se v různých koncepcích nazývá různě, a co je hlavní, různě se definuje i to, jaké rysy obsahuje:

Analýza nominálního komplexu v slovanských jazycích, včetně češtiny, jako DP je dnes předpokládána mnoha autory, i když ne na základě analýzy dat z češtiny (např. Babyonyshev, 1998; Rappaport, 2000), ačkoli pro ni – na první pohled – povrchová syntax nedává dost silnou empirickou podporu, neboť tyto jazyky, jak známo, patří k jazykům, které nemají „člen“, tj. jazykový materiál s rysy D. Možná i proto DP-analýze konkuruje NP-analýza (prominentní reprezentantkou je třeba Zlatić (1998). Na základě českých jazykových dat se k DP-hypotéze hlásí také Češka L. Veselovská (1998), která navrhuje pro češtinu vnitřní strukturu DP plně v souladu s (1a) a s (2) v souladu částečně, neboť počítá jen s dvojstupňovou hierarchií D – N. (3) je mnou upravený autorčin strom:

(a') ten Ø milý starší bratr Evy

V tomto stromě je nad NP adjunkcí vytvářena zóna [Adj, NP] pro povrchovou lokalizaci AP a nad D° zóna [Spec, DP] pro lokalizaci demonstrativ a posesiv. Tato analýza české DP umí vynutit identickou shodu, tj. sdílení hodnot rysů rod, číslo a pád všech prenominálních adjektiv, demonstrativ a posesiv s hodnotami těchto rysů na nominální hlavě (jako spec-head relaci), což předpokládá řetěz N° - D° a skrytý posun N do D. Dodáme-li k (a) příklady (a₁) a (a₂), je dobře vidět, že obě zóny mají různé vlastnosti: srovnání (a₁) a (a) ukazuje, že v zóně nad NP není zaplnění pozic adj₁ a adj₂ jazykovým materiálem (zde AP) regulováno syntakticky (nýbrž sémanticky, s relevancí skopusu), srovnání (a₂) a (a)/(a₁) ukazuje, že v zóně [Spec, DP] zaplnění pozic spec₁ a spec₂ syntakticky regulováno je: ve spec₂ jsou demonstrativa, ve spec₁ posesiva:

(a) ten Evin Ø milý starší bratr
(a₁) ten Evin Ø starší milý bratr
(a₂) *Evin ten Ø starší/milý milý/starší bratr

Vezmeme-li však příklady (a₃) a (a₄) a srovnáme-li je s (a), ukazuje se, že není dovolena výměna zájmena *ten* ze [Spec, DP] a AP ze [Adj, NP], ale je dovolena výměna posesiva ze [Spec, DP] a AP z [Adj, NP]:

(a₃) *Evin milý Ø ten starší bratr
(a₃) *Evin milý Ø starší ten bratr
(a₄) ten milý Ø Evin starší bratr
(a₄) ten milý Ø starší Evin bratr

V zóně [Spec, DP] je, jak už víme, obsazení pozic spec₁ a spec₂ přísně regulováno, totiž tak, že ve vyšší pozici spec₂ je ten jazykový materiál, který svými rysy určuje referenci DP:

(c) takový ten Ø nový francouzský parfém
(c₁) *ten takový Ø nový francouzský parfém
(d) ta nějaká Ø Petrova francouzská přítelkyně [Definitnost]
(d₁) nějaká ta Ø Petrova francouzská přítelkyně [Indefinitnost]

Mají-li oba výrazy stejný rys [Indefinitnost], mělo by být podle výše popsaného principu jejich umístění v spec₁ a spec₂ libovolné:

(d) nějaký takový Ø francouzský parfém
(d) takový nějaký Ø francouzský parfém

Abych věc nekomplikoval, nebral jsem ve stromě v úvahu pozici pro kvantifikátory (a v tom budu pokračovat), a mluvil jsem jen obecně o posesivech, aniž bych něco řekl o vztahu NPoss (*Petrův, Evin*) a PPos (*můj, tvůj ...*). Povrchní pohled by mohl svádět k tomu, že NPoss a PPos mají stejnou distribuci:

(a) ten Evin/její Ø starší bratr

Nabízím (aniž bych mohl argumentovat) spekulaci, že neplatí (a), nýbrž (b), a podle něho modifikovaná analýza (čtenář sám strom (3b) doplní):

(b)	ten		Ø	Evin	starší	bratr
	ten	její	Ø		starší	bratr

K této spekulaci mi poskytují podporu aspoň dva důvody: (i) v DP je možný současný výskyt NPoss i PPos (*ta moje první synova fotografie*); (ii) PPos jsou vždy referenční, kdežto NPoss nikoli (*moje pero* = „pero toho, kdo je mluvčí“, *„pero kohokoli, kdo je mluvčí“ × *učitelovo pero* = „pero toho učitele“ nebo „pero kohokoli, kdo je učitelem“; srov. i kontrast

(a) Králova koruna byla poseta diamanty (≠ „královská koruna“)

(b) Králova koruna má být poseta diamanty (= „královská koruna“)

Navíc, z vlastnosti (ii) lze dedukovat, že PPos jsou referenční výrazy musejí realizovat rys [číslo: sg. i pl.], proto mají tvary sg. i pl. (realizované na jejich lexikální bázi, tj. různým kořenem: *můj* × *náš*). Naproti tomu NPoss mají jen referenční potenciál, nikoli ale nutně referenční platnost, obě hodnoty sg. i pl. rysu [číslo] realizovat nemusejí: rys [číslo] u nich má jedinou hodnotu, a to tu, kterou má jméno bez specifikace hodnoty daného rysu, tj. hodnotu [sg.]; dodejme, že u nich se očekávaně rys [číslo: sg.] realizuje opět na lexikální bázi, srov.:

sg.: **jeho** / **učitelův** kabát, **jeho** / **učitelovy** kabáty × pl.: **jejich** / Ø kabát, **jejich** / Ø kabáty.

Analýza českého nominálního komplexu jako DP se strukturou (3) v její modifikované podobě je přirozeně jen prvním přiblížením, a nemůže tedy garantovat schopnost předpovědět další notoricky známé vlastnosti NPoss, zvl. že:

(1) česká NPoss musí být monolexémický výraz, tj. nelze je rozvíjet ani zleva ani zprava; u NPoss je tedy blokována i realizace argumentů, pokud jsou s lexikální bází asociované:

*mladší/*mladšího bratrův oblek	oblek mladšího/mého bratra
*přítelův, který už zemřel, oblek	oblek přítele, který už zemřel
*přítelův z Lublaně oblek	oblek přítele z Lublaně
*učitelův tance oblek	oblek učitele tance
*Petrův Karlíkův článek	článek Petra Karlíka
*Havlův, prezidentův ČR, obraz	obraz Havla, prezidenta ČR

Pro pořádek: V češtině jsou víceslovná NPoss možná, jestliže (i) první slovo se nesklouje, (ii) jsou koordinovány aspoň dvě holá NPoss bez viditelné realizace spojky (ii):

(i) Ben Hurova msta, Ben Hurovy msty...; von Stechovova teorie

(ii) Greplova-Karlíkova syntax (= Greplova a Karlíkova syntax)

(2) česká NPoss jsou struktury derivované sloučením morfému 1 s bází s rysem [+ přirozený rod/sex]: u bází s hodnotou tohoto rysu [sex: mask.] s *-ův/-ov-*: *strýc-ův/-ov-*; u bází s hodnotou tohoto rysu [sex: fem.] s *-in-*: *tet-in*. S bází s rysem jiným než [sex:

mask./fem.] se morfém 1 neslučuje: *hrad* > **hradův*; *budova* > **budovin*; *dítě* > **dítův* // **dítin*; expresivní je případ, kdy hodnota přirozeného rodu diferuje s hodnotou gramatického rodu: *děvče* > **děvčetin*. (Báze referující k zvířatům se s morfémem 1 slučují tehdy, pokud jejich referenty mohou být komunikačním partnerem: *pes* > *psův*; *Alik* > *Alikův*; *kočka* > *koččín*, *Micka* > *Micčín*.). Nereflektuji tu různá omezení derivace NPoss.

Musím připomenout, že v některých českých dialektech se morfy *-ův/-ov-* slučují i s bázemi s rysem [– přirozený rod], ale tyto deriváty mají význam stejný jako adjektiva, tj. nemají referenční potenciál: *makův koláč* (= makový koláč); pro detaily viz J. Hlavsová (1982).

Tato analýza NPoss připouští další rozdíl mezi NPoss a PPoss, i když o PPoss ona sama nic neříká; vyplývá právě z toho, že NPoss jsou nositeli rysu [+ přirozený rod/sex], kdežto PPoss mají rod gramatický (viditelný u PPoss s rysem 3. os.), a mohou tedy referovat i k neživým objektům:

jeho rohy	= rohy čerta	čertovy rohy
	= rohy stolu / zrcadla	*stolovy / *zrcadlový rohy

V nelexikalistických variantách gramatiky se afixy *-ův/-ov* a *-in* připojují k lexikální bázi, která je tvořena kategoriálně nespecifikovaným kořenem √, který je nositelem hodnoty [přirozený rod] a segmentem realizujícím rys [N] (i), nebo kategoriálně nespecifikovaným kořenem √ bez hodnoty [přirozený rod], segmentem realizujícím rys [N] a segmentem realizujícím rys [přirozený rod] (ii):

(i) [Agr[NP[N[√:maskBRATR]-Ø]-ův]-]]]]	(ii) [Agr[NP[sex:mask[N[√PREZIDENT]-Ø]-Ø]-ův]-]]]]]]
(ii) [Agr[NP[N[√:femSESTR]-Ø]-in]-Ø]]]]	[Agr[NP[sex:fem[N[√PREZIDENT]-Ø]-K(>Č)]-in]-]]]]]]

Jaké rysy obsahuje segment realizovaný afixy *-ov* a *-in*, který derivuje z lexikální báze s rysy [[N], [přirozený rod]] NP typu NPoss, zatím, pokud vím, uspokojivě nikdo nedefinoval. Je tomu tak zřejmě nejen proto, že tyto rysy musejí být nejen v souladu s tím, že NP typu NPoss blokují sloučení s hlavou D^o jako jejího komplementu, ale i s tím, že stejný materiál, který tyto mně ne zcela známé rysy v NPoss realizuje, vystupuje i v jiných derivátech, srov.:

- (i) *bratr-ov-i* (Dat./Lok.Sg, Nom.Pl.)
- (ii) *cest-ov-at* (inf.), *cest-ov-al* (1-participium), *cest-ov-ání* (deverbální jméno), *cest-ov-ní* (adj.), *pyl-ov-ý* (adj.)
- (iii) (Helena) *Karlík-ov-á*, (manželé) *Karlík-ov-i*
- (iv) *rokl-in-a*

V další části studie se pokusím shromáždit další jazyková data, na jejich základě bude možné zpřesnit dvě dimenze DP s NPoss: argumentovou strukturu a přidělování pádů.

Lákavé je vykročit na tuto cestu směrem, ke kterému svádějí známé příklady v (1), které, jak se na první pohled zdá, svědčí ve prospěch často diskutované hypotézy, že pozice, v níž

jsou NPoss v DP, má podobné vlastnosti jako pozice subjektu ve větě: v (1) je větný subjekt s rolí A-1 (tady Agens) a v (1') má NPoss taky roli A-1, v (1a) má větný subjekt roli A-2 (tady patiens) a v (1'a) má NPoss taky roli A-2; navíc A-1 je v (1a) i v (1'a) adjunkt v instrumentálu:

(1) Pilát ukřižoval Krista	(1') Pilátovo ukřižování Krista
(1a) Kristus byl ukřižován Pilátem	(1'a) Kristovo ukřižování Pilátem

V souladu s touto hypotézou jsou i příklady v (2), které ukazují, že v povrchové struktuře české DP má NPoss pevnou pozici vlevo, srov. (2) – (2'), tedy jako subjekt např. v angl. větě; nic na tom nemění ani to, že povrchová pozice subjektu české věty není pevná jako v angl. (2a) – (2a'):

(2) Pilátovo ukřižování Krista	(2') *Krista ukřižování Pilátovo
(2a) Pilát ukřižoval Krista	(2'a) Krista ukřižoval Pilát

Proti hypotéze o subjektivých vlastnostech pozice, v níž jsou NPoss, hovoří zvl. dva příklady. V příkladu (3) je vidět, že v DP může A-2 v případě, že A-1 je realizován jako adjunkt, zůstat v pozici komplementu, nemusí tedy vystoupat do subjektu, tj. do pozice NPoss, ač tato pozice je, jak ukazuje (1'a), zde opakované jako (3'), k dispozici. Ve větě naproti tomu A-2 v takovém případě v pozici komplementu nezůstane (3a), nýbrž posune se do pozice subjektu (3'a):

(3) ukřižování Krista Pilátem	(3') Kristovo ukřižování Pilátem
(3a) *Bylo ukřižováno Krista Pilátem	(3'a) Kristus byl ukřižován Pilátem

Velmi silný protiargument proti hypotéze, že NPoss v DP má podobné vlastnosti jako subjekt ve větě, poskytuje fakt, že v DP může být Agens subjektem (4) i objektem (4') a Patiens může být subjektem (4a) i objektem (4'a), kdežto ve finitní větě může být sice Patiens taky subjektem (4b) i objektem (4'b), ale Agens může být jen subjektem (4c), nikoli objektem (4'c):

(4) sopranistův zpěv	(4') zpěv sopranisty
(4a) Pavlova kritika	(4'a) kritika Pavla
(4b) Pavel je kritizován	(4'b) kritizuje Pavla
(4c) sopranista zpívá	(4'c) *zpívá sopranistu

Podle standardní teorie je struktura finitní věty, jak ji ukazují data (4b)/(4'b) - (4c)/(4'c), prognostifikovatelná; co je těžce vysvětlitelné, je právě to, proč když je (očekávaně) (4'c) s *, tak proč – za předpokladu paralelismu DP a věty – je (4') bez *. Konkrétněji: na základě jakého mechanismu je postnominálnímu genitivnímu objektu přidělena role Agentu, když tato role je přidělována v pozici nad lexikální hlavou fráze (ve větě v [spec, vP]), nikoli v pozici pod lexikální hlavou fráze (proto (4'a) s *).

Další důležité informace o vlastnostech NPoss nám nabízejí příklady v (5), ukazující, že NPoss může být jen NP, která může být postnom. Gen. (viz kontrast (5) – (5a) × (5') – (5'a)), ba navíc i to, a že NPoss může být jen taková NP, která je argumentem, a tedy nositelem Θ -role; viz kontrast (6) - (6a) × (6') – (6'a):

(5) nadržování _{Gen} učitele _{Dat} Evě	(5a) učitelovo nadržování Evě
(5') nadržování _{Gen} učitele _{Dat} Evě	(5'a) *Evino nadržování učitele
(6) kůže králíka	(6a) králíkova kůže
(6') kilo králíka	(6'a) *králíkovo kilo

Ostatně, o tom, že v (6) postnom. Gen. je argumentem a v (6') není, svědčí kontrast:

kůže králíka – jeho kůže × kilo králíka – *jeho kilo

Velkou cenu má zjištění, že NPoss je nalevo od jakékoli NP, nikoli tedy pouze od NP, která dědí argumentovou strukturu slovesa (tj. u process nominals, viz (1)). V (7) je situace ještě bezproblémová: NPoss je v NP, jejíž lexikální hlavou je relační jméno, o nichž se soudí, že mají argumentovou strukturu, a existuje tedy argument, jehož roli může NPoss v pozici [spec, NP] realizovat. Naproti tomu v (7a) je NPoss v NP bez argumentové struktury, a gramatická správnost (7a) může být vysvětlena tedy tak, že ve struktuře DP je přítomna funkční hlava x, která další argumentovou roli zavádí. Tento předpoklad potvrzuje, zdá se, i struktura (7b), v níž je NPoss v NP, jejíž hlavou je proprium, tedy slovo, které nemá význam opřený o pojem, a tedy ani nemůže přidělovat Θ -role.

Analýza struktur typu (7a) a (7b) tedy vynucuje v DP projekci, kterou jsem právě označil obecně jako projekci funkční hlavy x. Teď mohu být konkrétnější a říct, že jde o funkční hlavu Poss, která zavádí v NP-doméně DP nějakou Θ -roli a přiděluje ji v pozici [spec, PossP] roli Posesor.

(7) Pavlův otec	(Pavel musí být synem otce)
(7a) Pavlův vlak	(Pavel může být výrobce / majitel / uživatel vlaku)
(7b) Pavlův Alík	(Pavel může být majitel (psa) Alíka)

Dosavadní pozorování struktury DP obsahující NPoss několikrát potvrzovaly domněnku, že NPoss má nějaké vlastnosti takové, jaké má NP v Gen. Silnou podporu pro takovou domněnku poskytují už data uvedená na začátku studie (zde opakovaná jako (i)), ukazující, že v jistých syntaktických konfiguracích má dokonce NPoss s NP v Gen. stejnou distribuci. Konec konců sem patří i fakt, že DP s NPoss v (7) mají paralelu v DP s DP v postnom. Gen. (7'), dokonce takovou, že je, jsou-li NPoss i postnom. Gen. propria, interpretujeme stejně:

(i) Ten pes je [Petrův]	
Ten pes je [Petra]	
(7') otec Pavla	
(7'a) vlak Pavla	
(7'b) Alík Pavla	

Doklady, které teď uvedu, ukazují další případy paralelnosti NPoss a NP v Gen.:

- (ii) Petrův a mého kamaráda přítel
- (iii) Petrův, starého skauta, klobouk
- (iv) Čí narozeniny slavíme? – Toporišičovy / Toporišiče

Bez významu určitě není ani to, že názory na gramatickou správnost těchto struktur jsou u Čechů různé pouze v případech, kdy NPoss je silně integrováno do nějaké syntaktické struktury, tj. (ii) a (iii).

Další podporu lze najít v horní lužické srbštině a ve slovenštině. Jak známo (např. Uhlířová 1988), v těchto jazycích je možné NPoss modifikovat. Důležité je, že tento adjektivní modifikátor NPoss nese Gen. a ponechává si tento Gen. bez ohledu na pád NPoss, který NPoss získává ve vztahu shody od nominální hlavy:

- (i) *starého otcův hlas*
- (ii) *Ozvala se horna v [starého otcovom hlase].*

Lze tedy předpovědět, že gramaticky správná bude i struktura (iii)

- (iii) *Ozvala se horna v [starej mamy hlase].*

Co z toho vyplývá pro analýzu NPoss? Nekulturně řečeno, vypadá to tak, jako by NPoss bylo skryté NP v Gen., které má z nějakých důvodů v overtní syntaxi adjektivní morfologii. Na okraj poznamenávám, že možná tu jde dokonce o další případ, kdy se syntaktické chování NPoss dostává do rozporu s Lexical Integrity Principle (viz výše), podle něhož by syntaktické procesy neměly mít přístup k vnitřní formě slov, v daném případě proces tradičně označovaný jako shoda (kongruence).

Asi dost relevantní pro další analýzu jsou data, která ukazují, že ve struktuře české DP je jen jedna pozice postnominálního Gen., srov. (8). Pro pořádek jen poznamenávám, že DP se dvěma Gen. napravo od NP (8') je bez * a není to výjimka z pravidla. Gen. na DP *starostí* je lexikální pád, není to tedy postnominální Gen. Srov. i různost vztahu mezi (8) a (8a), a (8') a (8'a).

(8) *ukřižování Krista Piláta	(8a) Pilát ukřižoval Krista
(8') zbavení manžela milenky	(8'a) Někdo zbavil manžela milenky

Gramaticky správná by měla být i DP s dvěma postnom. Gen. (8''), jestliže v ní je k hlavě adjacentní postnom. Gen. skutečně lexikální pád:

- (8'') ?sklenice vody našeho hosta

Pro nás zcela zásadní pak je otázka, kolik je v struktuře české DP pozic pro NPoss. Podle naší dosavadní analýzy by v ní měly existovat dvě takové pozice, totiž [spec, Poss] (*Petrův vlak*) a [spec, NP] (*Petrův otec*), na analýze process nominals pak záleží, jestli neexistuje ještě třetí pozice, v níž je NPoss v DP jako *Petrovo zkoušení Pavla* a *Pavlovo zkoušení Petrem*

(srov. P. Karlík 2004). Podle kontrastu v příkladech (9) × (9a) lze ale soudit, že existuje jen pozice jedna; nadto je toto stanovisko dnes standardní i v odborné literatuře:

- (9) *Petrovo Pavlovo kritizování (9a) Petrovo kritizování
(9b) Pavlovo kritizování

Zda je DP s více než jedním NPoss opravdu negramatická, necháme stranou. Názory Čechů se na to liší, ale je zajímavé, že jako argument pro negramatičnost (9) bývá uváděna vlastnost, která s gramatičností a negramatičností nemá nic společného, totiž homonymie konstrukce (ta je ale i v mnoha DP s jedním NPoss (Janovo_{A-1/A-2} kritizování)) a tvarový synkretismus. Pro náš příběh může být totiž důležitější, že akceptovatelnost DP s více než jedním NPoss stoupá, pokud je možné jedno z NPoss interpretovat jako argument A-1 (agens), nebo A-2 (patiens) a druhé NPoss jako posesor, tj. u *picture nouns* (10a). Je ale pravda (což pro nás význam nemá), že akceptovatelnost struktur typu (10a) dále dramaticky stoupá, pokud je mezi dvěma NPoss nějaký další jazykový materiál, srov. kontrast (10b), nebo pokud mají obě NPoss různé podoby (10c):

- (10) *Petrovo Pavlovo kritizování
(10a) ??Petrova Saudkova fotografie
(10b) ?Petrova nejoblíbenější Saudkova fotografie
(10c) ?Petrova Janina fotografie

České *process nominals* (deverbativa jako *loučení*, *předběhnutí*, pokud označují děje a stavy, nikoli např. jejich výsledky) interpretaci, že jsou ve vztahu přináležitosti vůči někomu, vylučují, a tedy o jedno NPoss více, než kolik argumentů má sloveso, z něhož jsou derivována, nedovolují. NP s A-1 tedy dovolují maximálně jedno NPoss (11), NP s A-1 a A-2 maximálně dvě NPoss (11').

- (11) Petrovo loučení (s Pavlem)
(11') ?Petrovo zcela překvapivé Pavlovo předběhnutí (o jedno kolo)

Závažné je dále zjištění, že obě NPoss nejsou svázána s žádnou Θ -rolí, srov. interpretace NPoss v (12), které jsou založeny na encyklopedických znalostech; to znamená, že pořadí NPoss zatím nic neprozrazuje o pozici PossP v hierarchii projekcí v DP:

- (12) _{Pos}Petrova (nejznámější) _{A-1/A-2}Saudkova fotografie
_{Pos}Petrova (nejznámější) _{A-1}Saudkova fotografie _{A-2}Sáry
_{A-2}Sárina (nejznámější) _{Pos/A-1}Saudkova fotografie

Můžeme dokonce teoreticky konstruovat DP, v níž budou tři pronominální NPoss: totiž DP právě s už zmiňovaným *picture noun*:

- (13) Petrova Sárina nejznámější Saudkova fotografie

Další cenný vhled do vlastností české DP poskytují příklady ve (14). V pozici [Adj., NP] jsou v nich denominální adjektiva, která – na rozdíl od NPoss – jako výrazy nereferenční

(b) Ambignost NPoss co do Θ -role je např.:

(b) je-li hlava DP bez argumentové struktury A-1 – A-2 a je-li interpretovatelná jako výsledek nějaké události implikující A-1 a/nebo A-2; pak NPoss může být interpretováno jako Posesor, nebo jako Agens či Patiens (i jinak):

(22) $A-1/A-2/Pos$ Svobodova socha socha $A-1/A-2/Pos$ Svobody (+ další interpretace)

(b₁) je-li v argumentové struktuře slovesa asociovaného s hlavou DP přítomen A-1 a A-2 (tranzitiva) a v DP je jen NPoss, nebo jen postnom Gen.; pak obě pozice jsou interpretovatelné jako A-1, nebo A-2, preferováno je ale NPoss interpretovat spíše jako A-1, postnom. Gen. jako A-2 (asi na bázi hierarchie tematických rolí):

(23) $A-1/A-2$ Petrovo obtěžování obtěžování $A-1/A-2$ Petra

(b₂) Je-li NP nositelem rysu [+perfektivnost], vynucuje tento rys preferenci interpretace NPoss jako A-2, protože [+perfektivnost] způsobuje tranzitivizaci, u jmen i u sloves: *Teroristé stříleli / Teroristé stříleli vojáky* × **Teroristé zastřelili / Teroristé zastřelili vojáka*. Srov. kontrast v (24)/(24') × (24a)/(24'a):

(24) $A-1/A-2$ Petrovo střelení

(24a) $*A-1/A-2$ Petrovo zastřelení

(24') střelení $A-1/A-2$ Petra

(24'a) zastřelení $*A-1/A-2$ Petra

V studii věnované významnému představiteli evropské gramatologie, který dokázal svou teorii reflektovat způsobem hodným obdivu i v gramatografii, jsem se snažil o to, analýzy zakotvené v generativní gramatice formulovat ve formátu blízkém gramatologii jubilatově/jubilanta. Myslím, že to je jedna z cest, jak pokračovat v ☺jeho díle/☺díle jeho.

Literatura

- Abney, Steven P. 1987. *The English Noun Phrase in its sentential aspect*. Dokt. dis. na MIT.
- Anderson, Stephen R. 1992. *A-Morphous Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alexiadou, Artemis & Chris Wilder (eds.). 1998. *Possessors, predicates and movement in the determiner phrase*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Babyonyshev, Maria. 1997. The possessive construction in Russian: a crosslinguistic perspective. *Journal of Slavic Linguistics* 5/2: 193-230.
- Coene, Martine & Yves d'Hulst (eds.). 2003. *From NP to DP. Vol. 2. The expression of possession in noun phrases*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Corbett, Greville G. 1987. The morphology/syntax interface: evidence from possessive adjectives in Slavonic. *Language* 63: 299-345.

- Karlík, Petr. 2004. Mají dějová substantiva slovesný rod? In Hladká, Zdeňka & Petr Karlík (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 5*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 33-46.
- Hlavsová, Jaroslava. 1982. K některým místním (nářečním) rozdílům v tvoření vztahových adjektiv v češtině. *Naše řeč* 65: 196-204.
- Prouzová, Hana. 1986. Přivlastňovací přídavná jména na *-ův, -in* v současné češtině. *Naše řeč* 69: 129-142.
- Rappaport, Gilbert C. 2000. *The Slavic Noun Phrase in Comparative Perspective*. <http://www.utexas.edu/courses/slaving/grapp/images/slavnp.pdf>
- Spencer, Andrew. 2001. Morphology. In Aronoff, Mark & Janie Rees-Miller (eds.): *The Handbook of Linguistics*. Oxford-Malden: Blackwell Publ., 213-237.
- Szabolcsi, Anna. 1994. The Noun Phrase. In Kiefer, Ferenc & Katalin E. Kiss (eds.): *The syntactic structure of Hungarian*. New York: Academic Press, 179-274.
- Trubetzkoy, Nikolaj Sergejevič. 1937. O prítjažateľnych prilagateľnych (possessiva) v starocerkovnoslavjanskom jazyke. In *Zbornik lingvistickih i filoloskih rasprava A. Beliću ...*, Beograd: Mlada Srbija, 15-20.
- Uhlířová, Ludmila. 1988. Slovanská posesivní adjektiva jako gramatický prostředek vyjadřování určenosti. *Slavia* 57: 138-151.
- Vachek, Josef. 1954. K problematice českých posesivních adjektiv. In Chlíbačová, Milada ad. (eds.): *Studie a práce lingvistické 1*, Praha, Nakladatelství ČSAV, 171-189.
- Vachek, Josef. 1972. Ještě k osudu českých posesivních adjektiv. *Slovo a slovesnost* 33: 146-148.
- Veselovská, Ludmila. 1998.: Possessive Movement in the Czech Nominal Phrase. *Journal of Slavic Linguistics* 6: 255-300.
- Zlatic, Larisa. 1998. *Slavic Noun Phrase are NPs not DP*. http://larisaz.home.texas.net/zlatic_publications.html
- Zlatic, Larisa. 2002. The morpho-syntax of Slavic possessives. In Okrent, Arika & John Boyle (eds.): *The Proceedings from the Panels of the Chicago Linguistic Society's Thirty-Sixth Meeting* 36/2: 179-190.